

CINCI IPOTEZE DESPRE AUTORUL PRIMEI PROIECȚII CINEMATOGRAFICE LA BUCUREȘTI

de MARIAN ȚUȚUI

Abstract: Unfortunately, the history of Romanian cinema has some white spots. Paul Menu (1876–1973), the French photographer settled in Bucharest until World War I, who participated in the first projection in Romania and took the first shots from the territory of our country, was interviewed by a reporter on Romanian Television shortly before he died (1970), but the reporter didn't really know what to ask and thus the opportunity to find out from a witness who was the one who made the first cinema projection in Romania was missed. Therefore, today we have five hypotheses regarding the first projection, which we will discuss in this study. It could be Paul Menu, André Carr or Jules Guérin after the first film projection in Belgrade, Alexandre Louis Promio, who shot and screened films in Venice and Turkey, Louis Janin, who could have traveled relatively quickly from Istanbul, or even Félix Mesguich, who was sent to Russia and Greece and who projected, the first films in Chișinău in 1896 or 1897. The Lumière Foundation has little data on Paul Menu, André Carr, Jules Guérin and Louis Janin, and no data on the first screening in Romania. However, it is possible, especially through collaboration with specialists from other countries, to finally find out who made the first film projection in Romania. Recently, data was found about the next projections in Romania, those of S. Petrescu in Constanța on July 21, 1896, as well as about a second projection in Bucharest by Georgi Kuzmič, in Bucharest, in February 1897 by George Kuzmič, who crossed the frozen Danube to make the first projection in Bulgaria, in Rousse on February 27, 1897. The hypothesis of the first film projection in Bucharest after the one in Belgrade is based on the fact that the operators of the Lumière company traveled making the first demonstration projections from West to East and from Belgrade they could have traveled reasonably quickly along the Danube to Romania, while the hypothesis of the projection in Bucharest after Istanbul is based on the new possibility of fast travel to Bucharest with the Orient Express train.

Keywords: film projection, Lumière Brothers, Thomas A. Edison, early cinema, film pioneers.

La aproape cinci luni de la prima proiecție cinematografică a fraților Lumière în Salonul Indian al Grand Café din Paris din 28 decembrie 1895 are loc pe 27 mai/ 8 iunie 1896 prima proiecție la București. Nu întâmplător primele proiecții au avut loc în clădirea ziarului de limbă franceză *L'Indépendance Roumaine* de pe Calea Victoriei căci noutatea a fost oferită la început lumii bune bucureștene și abia în toamnă prețurile biletelor au scăzut și a devenit un spectacol popular. Ca și la Paris au fost prezentate 10 „filme”, pe care Claymoor (Mihai Văcărescu) (1842 sau 1843 – 12 iunie 1903), autorul rubricii mondene („Carnet de high-life”), le-a anunțat și descris cu entuziasm: „în sfârșit a sosit. Această trufanda, pe care întreg Bucureștiul se va grăbi să încerce a o degusta, a debarcat ieri dimineată”. Inițiativa i se datora unui cunoscut impresar din epocă, Edwin Schürmann. Descriind cu însuflețire imaginile în mișcare Claymoor devine practic primul critic român de cinema: „e atât de real încât ai senzația că tu însuși faci parte din acest tablou”, „fotografie vie”, „fenomen luminos”, „experiență feerică”¹. Pe 27 mai 1896 Claymoor a relatat în *L'Indépendance Roumaine* „reprezentarea” de la sediul ziarului său în care bucureștenii au putut vedea cu o seară înainte pentru prima dată „vederi” în mișcare: „Pentru a ne relaxa nervii, ne-am găsit la marginea unui lac, unde am așteptat bărci grațioase pavoazate cu ghirlande. După o plimbare plăcută pe acest lac fermecător, ne-am regăsit brusc pe treptele unei gări, tocmai la sosirea trenului. (...) Această viziune se termină. Totul se întâmplă aievea și cu asemenea viteză încât credem că aceasta este realitatea.”². Un jurnalist contemporan notase cu șase ani mai devreme că stilul său flamboiant și metaforic fusese luat în râs de ziarul belgian *La Réforme*³.

¹ Domenico, Viorel, *Claymoor*, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 50–62.

² În original, în franceză: „Pour nous délasser les nerfs nous nous sommes trouvés au bord d'un lac, où nous attendaient de gracieux bateaux barques enguirlandés et pavoisés. Après une agréable promenade sur ce lac enchanté, nous nous sommes trouvés tout d'un coup sur le perron d'une gare, juste à l'arrivée du train. (...) Cette vue est saisissante. Tout se déroule avec une telle vérité et une telle vitesse qu'on croit en effet que c'est la réalité.”, *Carnet du High-Life. Avant le rideau, L'Indépendance Roumaine*, 27 mai 1896.

³ A.C. Șor., *Din viața de București*, *Amiculu Familiei*, Nr. 15/1890, p. 219.

Cele 10 filme de la prima proiecție au fost: *Ieșirea de la o slujbă religioasă din Catedrala Notre Dame des Victories*, *Un dineu*, *Lecția de biciclete*, *Grădina botanică*, *Dejun pe iarbă*, *Piața Operei din Paris*, *Pe lac*, *La băi de mare*, *Un buffet* și *Intrarea unui tren în gară*. A doua zi a fost prezentat și *Grădinarul stropit*/*L'Arroseur e arrosé*. Ele corespund în mare cu primele filme realizate de frații Lumière și înfățișate pentru prima dată publicului la Paris⁴.

E posibil ca primele filme ale fraților Lumière la noi să fi fost proiectate de Paul Menu, cel care a fost primul care a filmat în România, dar mai degrabă de către André Carr sau un coleg al acestuia. Carr a fost cel care a realizat prima proiecție la Belgrad și probabil în Balcani, pe 6 iunie 1896, și a filmat tot acolo un an mai târziu. El sau un coleg al lui putea sosi de la Belgrad pe Dunăre în două zile. Alți candidați pentru această premieră sunt: Jean Alexandre Louis Promio⁵ (1868–1926), care a filmat și proiectat filme la Veneția și în Turcia, Louis Janin⁶, care ar fi putut călători relativ repede de la Istanbul⁷, sau chiar Félix Mesguich (1871–1949), care a fost trimis în Rusia și Grecia și care a proiectat primele filme la Chișinău în 1896 sau 1897⁸.

E necesar să intrăm în detaliile celor cinci ipoteze.

Despre Paul Menu avem cele mai multe informații, inclusiv un interviu al său din 1973, cu puțin timp înainte de a muri, acordat reporterului Nicolae Opreșcu și filmat de operatorul Boris Ciobanu⁹. Gabriela Melinescu consemnează în epocă în *România literară* cu satisfacție realizarea interviului, pe care îl consideră „un film-document desăvârșit”. Am văzut și eu acest interviu și nu îi pot împărtăși entuziasmul autoarei căci mi s-a părut că reporterul Nicolae Opreșcu nu prea a știut ce să îl întrebe pe Paul Menu. Nu l-a întrebat cine a realizat prima filmare în România! Bătrânul Paul Menu, în vârstă de 97 de ani la data realizării interviului, s-a dovedit lucid și chiar fermecător, fiind capabil să vorbească destul de bine limba română la nu mai puțin de 57 de ani de când a părăsit România și să fie un adevărat *causeur*. Bătrânul a arătat o mulțime de fotografii și documente păstrate cu grijă, însă pierdute, se pare, după moartea sa, și a povestit în extenso despre primele filmări pe care le-a făcut la București și Galați. Totuși, citind scurta știre publicată pe 25 august, la peste o lună de la moartea acestui pionier al filmului românesc fără să se știe că Paul Menu murise între timp (!) am aflat din notița publicată de Gabriela Melinescu că la acest interviu a contribuit și și „Ion Cantacuzino”. Ion Filotti Cantacuzino este unul dintre cei mai mari specialiști români în istoria filmului românesc însă nu a putut însoți echipa de filmare la Paris în 1973. Avea 65 de ani și fusese deținut politic. Însă tot este de mirare că Nicolae Opreșcu după ce s-a sfătuit la București cu Cantacuzino nu l-a întrebat pe Paul Menu despre cel care a făcut prima demonstrație cu invenția fraților Lumiere la București. Putem suspecta cel mai probabil o regretabilă omisiune a reporterului cauzată poate de emoția în fața bătrânului pionier.

Am putut afla relativ ușor studiind revistele de cinema și cele ale institutului nostru că în timpul comunismului, până în 1973, la moartea lui Paul Menu, au fost câțiva critici români de film la Paris iar unul chiar de patru ori însă nu a găsit timpul de a-l vizita pe bătrânul pionier al cinematografilei românești. Din păcate astfel s-a pierdut un prilej unic de a rezolva cel mai mare mister al începuturilor filmului românesc!

Ipoteza realizării primelor demonstrații cinematografice la București de către André Carr și altcineva din echipa care a făcut primele demonstrații la Belgrad a fost lansată de un mare specialist sârb în filmul mut,

⁴ <https://catalogue-lumiere.com/faq-movies/>.

⁵ Ion Cantacuzino opinează că proiecțiile ar fi putut fi realizate de A. Promio sau Paul Menu. Vezi *Momente din istoria filmului românesc*, 1965.

⁶ Stephen Bottomore lansează mai recent ideea ca Janin ar fi putut călători relativ repede de la Istanbul la București și e posibil ca el să fi făcut prima proiecție. Vezi Bottomore, Stephen, „Turkey/Ottoman Empire”. In: *Encyclopedia of Early Cinema* (edited by Richard Abel), Ed. Routledge, Taylor & Francis Group, London–New York, 2005, p. 646.

⁷ Primul tren Orient Express a fost pus în circulație la 5 iunie 1883 și a unit Parisul de Istanbul prin Nancy–Strasbourg–München–Viena–Budapesta–Szeged–Jimbolia–Timișoara–Caransebeș–Vârciorova–Craiova–Piatra Olt–Pitești–București–Giurgiu.

⁸ Stela Bilaș, *Apariția filmului în Basarabia – primii douăzeci de ani de istorie*, în *Cinematografia națională: istorie și destine*, coordonatori Ana-Maria Plamadeală, Victor Nicolae Ghilaș, Dumitru Olărescu, Violeta Tipa și Adrian Dolghi, Chișinău, 2022, p. 6. Vezi și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-6_3.pdf sau Viktor Andon, *Rojdenie moldavskogo kino*, Chișinău, 1986, p. 7.

⁹ Gabriela Melinescu, „A citi pe chip”, *România literară*, 16 august 1973, p. 24.

Dejan Kosanović, și preluată și de alți colegi ai săi. Din păcate, în afara faptului că într-adevăr Andre Carr a călătorit de la Vest la Est, nu avem alte informații întrucât el nu apare în lista de tehnicieni ai Fundației Lumière, ci doar menționat în presa sârbă. Călătoria cu un vas pe Dunăre de la Belgrad la Giurgiu și apoi la București este destul de improbabilă întrucât cursa avea loc doar de două ori pe săptămână și avea o durată nesigură, între două și trei zile.

Stephen Bottomore lansează mai recent ideea ca Louis Janin ar fi putut călători relativ repede de la Istanbul la București și e posibil ca el să fi făcut prima proiecție. Primul tren Orient Express a fost pus în circulație la 5 iunie 1883 și a făcut legătura între Istanbul și Paris. Călătorii coborau din tren la Giurgiu, erau transportați cu feribotul la Ruse, în Bulgaria, de unde luau un alt tren spre Varna, de unde erau din nou transbordați pe un vas al companiei austriece Lloyd, cu care pasagerii ajungeau la Istanbul după un voiaj ce însuma peste 83 de ore și 30 de minute.

Trebuie avut în vedere și transportul aparatului Lumière, care funcționa atât ca proiector, cât și ca aparat de filmat, și care avea aproape 10 kilograme, cel al lui Edison cântărea de 10 ori mai mult și acesta a fost motivul pentru care lumea l-a preferat pe cel Lumière, deși era manevrat manual cu o manivelă, în care ritmul era dat de operator, iar publicul putea vedea lama obturatorului traversând ecranul producând o „pâlpăire” care lipsea din imaginile lui Edison.

